

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН

Курманбек Салиевич Бакиевдин кызыкчылыгын көздөгөн Икрамидин Назирович Айткуловдун кайрылуусуна байланыштуу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 243, 251, 253-беренелеринин, “Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин айыптоо актысын түзөт” деген сөздөр менен берилген 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацынын ченемдик жобосунун, 296-беренесинин 6-бөлүгүнүн, 403-беренесинин 2-бөлүгүнүн, 412-беренесинин 3-бөлүгүнүн жана 421-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө иш боюнча

ЧЕЧИМИ

2025-жылдын 11-апрели

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу Э.Ж. Осконбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев, Л.Ч. Жолдошева, М.Ш. Касымалиев, К.Дж. Кыдырбаев, Ж.А. Шаршеналиев курамында, катчы К. Маамыталы кызынын,

кайрылуучу тарап – Курманбек Салиевич Бакиевдин кызыкчылыгын көздөгөн Икрамидин Назирович Айткуловдун;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Самат Кыштообекович Ысырановдун;

үчүнчү жактар – Кыргыз Республикасынын Президентинин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Алмазбек Тавалдиевич Молдобаевдин, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча өкүлү Маргарита Насаркановна Сапиянованын, Юстиция министрлигинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү Аязбек Доолосбекович Джаркынбаевдин, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын ишеним кат боюнча өкүлдөрү Кумарбек Кыдырбекович Токтакуновдун, Тимур Эднанович Карабаевдин, Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин ишеним кат боюнча өкүлдөрү Кубанычбек Сабырович Сабыровдун, Бексултан Курвангалиевич Курвангалиевдин, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлдөрү Арген Турумбекович Абдыралиевдин, Актан Патрисович Ногойбаевдин катышуусунда,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 243, 251, 253-беренелеринин, “Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин айыптоо актысын түзөт” деген сөздөр менен берилген 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацынын ченемдик жобосунун, 296-беренесинин 6-бөлүгүнүн, 403-беренесинин 2-бөлүгүнүн, 412-беренесинин 3-бөлүгүнүн жана 421-

беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык сот отурумунда карап чыкты.

Бул ишти кароого К. С. Бакиевдин кызыкчылыгын көздөгөн И. Н. Айткуловдун кайрылуусу себеп болду жана талашылып жаткан ченемдер Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келеби деген маселеде пайда болгон аныксыздык негиз болду.

Ишти соттук отурумга кароого даярдаган судья-баяндамачы К. Дж. Кыдырбаевдин маалыматын угуп, ошондой эле иштин материалдарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

ТАПТЫ:

2024-жылдын 11-ноябрында жана 2024-жылдын 17-декабрында Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна К. С. Бакиевдин кызыкчылыгын көздөгөн И. Н. Айткуловдун кайрылуусу, ошондой эле ага кошумча Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 243, 251, 253-беренелеринин, “Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин айыптоо актысын түзөт” деген сөздөр менен берилген 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацынын ченемдик жобосунун, 296-беренесинин 6-бөлүгүнүн, 412-беренесинин 3-бөлүгүнүн жана 421-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пунктунун Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласына, 1-беренесинин 1-бөлүгүнө, 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 59-беренесинин 3-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүнө, 100-беренесинин 2 жана 3-бөлүктөрүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө өтүнүчтөрү келип түшкөн.

Өтүнүчтөрдөн жана аларга кошумчалардан көрүнүп тургандай, Кыргыз Республикасынын мурдагы президенти К.С. Бакиевге карата бир нече кылмыш иштери козголуп, алар сырттан кароо тартибинде караган соттордун өкүмдөрү менен аяктаган.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (мындан ары – КЖПК) талашылып жаткан ченемдери айып коюунун, жактоочу тараптын жазык ишинин материалдары менен таанышуусунун, тергөөнү аяктоонун жана айыптоо актысын түзүүнүн тартибин белгилейт. Арыз ээсинин пикири боюнча, бул ченемдер сырттан өндүрүш үчүн көрсөтүлгөн жол-жоболорду атайын жөнгө салууну камтыбайт.

Атап айтканда, КЖПКнын 243-беренеси сырттан айып коюуга жол бербейт, ал эми КЖПКнын 251, 253-беренелеринин жана 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн ченемдик жобосунун талаптары тергөө стадиясында процесстик аракеттерди аткарууда айыпталуучунун милдеттүү катышуусун болжолдойт. Бул ченемдер КЖПКнын 263-беренесинин 1-бөлүгүнө шайкеш келет, ага ылайык прокурор айыпталуучуга айыптоо актысынын көчүрмөсүн кол койдурдуу менен тапшырууга милдеттүү, ал иштин материалдарына тиркелет. Эгерде акт бузуулар менен түзүлгөн болсо, сот териштирүү башталганга чейин ишти прокурорго кайтарып берет (КЖПКнын 277, 278-беренелери).

Буга карабастан, арыз ээси ырастагандай, бүткүл сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары турган К. С. Бакиевге карата кылмыш иштери тергөө органдары тарабынан прокурорго жана андан ары сотко жөнөтүлүп, анда сырттан өкүм чыгаруу менен маңызы боюнча каралган.

И. Н. Айткуловдун пикири боюнча, талашылып жаткан ченемдерди колдонуу сотко чейинки өндүрүшкө катышкан, бирок кийин сот адилеттигинен качкан жана соттон жашырынып жүргөн адамдарга карата сырттан соттоо колдонулган учурларда гана Конституцияга ылайык келет деп эсептелиши мүмкүн.

Арыз ээси өзүнүн жүйөлөрүн негиздөөдө 2010-жылдын апрелинде болуп өткөн окуяларга катышкан жаран Т. К. Аметовдун түшүндүрмөсүнө таянып, жазык куугунтугунун предмети болгон иш жүзүндөгү жагдайлар тергөөнүн жүрүшүндө бурмаланган деп белгилейт. Т. К. Аметовдун түшүндүрмөсүндө тергөө айыптоо мүнөзүндө болуп, процессуалдык мыйзам

бузуулар менен коштолгонун жана саясий жүйөөлүү болгондугу, ал эми К. С. Бакиевдин жеке коопсуздугуна коркунуч болгондуктан ага катышууга мүмкүн болбогондугун белгилеген.

И. Н. Айткулов КЖПКда айыпталуучунун кылмыш-жаза процессине жеке катышуусуна тоскоол болгон объективдүү жагдайларды, анын ичинде анын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунучту эске алууга мүмкүндүк берген ченемдердин системасы жок деп жыйынтыктайт.

Өтүнүккө кошумча катары, кайрылуунун субъектиси КЖПКнын 33-главасында айыпталуучу катыша албаган учурда, атап айтканда анын турган жери аныкталбаган же укуктук иммунитетке же эл аралык берүү зарылдыгына байланыштуу анын ишке катышуусуна мүмкүнчүлүк болбогондо тергөөнү токтото туруу механизмин карайт деп белгилейт (246-берененин 1-бөлүгүнүн 1 жана 4-пункттары). Мындай жоболор тергөөнүн натыйжалуулугу менен айыпталуучунун укуктарын коргоонун ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылып, тоскоолдуктар жоюлганга чейин тергөөнү токтото турууга мүмкүндүк берет. Бирок, укуктук кол тийбестиги бар жана өлкөнүн чегинен тышкары жүргөн К. С. Бакиев менен болгон учурда тергөө токтотулган эмес, тескерисинче, айып сыртынан коюлуп, иш сотко жөнөтүлүп, анын катышуусуз каралган.

Кайрылуунун авторунда төмөнкүдөй суроо жаралган: эмне үчүн КЖПКнын 246-беренесинде каралган негиздер болгон учурда, айрым учурларда айыпталуучуну компетенттүү органдарга алып келгенге чейин тергөө токтотула турат, ал эми башка учурларда – айыпты сырттан коюу жана сырттан соттоо жол-жоболору колдонулат?

Арыз ээсинин пикири боюнча мындай түрдүү мамиле укуктун үстөмдүгү, укуктук мамлекет, адилеттүүлүк жана тең укуктуулук принциптерине карама-каршы келет (Конституциянын преамбуласы, 1-беренесинин 1-бөлүгү, 24-беренесинин 2-бөлүгү), анткени КЖПКда тергөө кайсы учурларда токтотула тургандыгын, ал эми кайсы учурларда

айыпталуучунун катышуусуз, ишти сотко жиберүү менен аякташын аныктаган так критерийлер жок.

Мындан тышкары, И. Н. Айткулов КЖПКнын 296-беренесинин 6-бөлүгүнө шилтеме кылат, анда айыпталуучу Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары болсо жана сотко келүүдөн качса жана далилдерди соттук иликтөөлөр аяктагандан кийин соттук отурумга келбесе жана келбей калуусунун себеби жөнүндө кабарлабаса (296-берененин 2-бөлүгү), ушул жагдайлар четтетилген учурда соттолгондун же анын адвокатынын өтүнүчү боюнча сырттан чыгарылган соттун өкүмү же соттун аныктамасы апелляциялык тартипте жокко чыгарылаары белгиленген. Мындай учурда соттук териштирүү жалпы тартипте жүргүзүлөт.

Арыз ээсинин пикири боюнча, бул, эгерде соттолгон адам анын мурда жок болгон себептерине карабастан келсе, ал сотко чейинки өндүрүштөн баштап өзүнүн кызыкчылыктарын толук коргоого жана өз позициясын билдирүүгө укуктуу болушу керек, башкача айтканда, бардык процесстик аракеттерге катышуу, далилдерди берүү, өтүнүч билдирүү жана тергөөчүнүн, прокурордун жана соттун аракеттерине даттануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу керек дегенди билдирет.

Ошол эле учурда И. Н. Айткулов КЖПК сырттан чыгарылган өкүмдү апелляциялык, ошондой эле кассациялык инстанцияларда кайра кароого жол берерин көрсөткөн. Алсак, КЖПКнын 412-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык ишти апелляциялык тартипте айыпталуучу жокто кароого КЖПКнын 296-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган учурларда жол берилет. КЖПКнын 441-беренесине ылайык кассациялык инстанциядагы сот жазык иши боюнча өндүрүштү материалдык жана процессуалдык укуктун ченемдерин олуттуу бузуу предметине текшерүүгө укуктуу. КЖПКнын 421-беренесинде каралган мындай предметтердин бири КЖПКнын 296-беренесинин 2-бөлүгүндө көрсөтүлгөн учурларды кошпогондо, ишти айыпталуучу жокто кароо болуп саналат. Мында айыпталуучунун жоктугу сот актысын жокко чыгаруу үчүн негиз катары каралбайт.

Ошентип, арыз ээси, эгерде айыпталуучу жогорку инстанцияларга даттануунун бардык жол-жоболору анын катышуусуз жүргүзүлгөндөн кийин келсе, ал сырттан чыгарылган өкүмгө же соттун аныктамасына талашууга укугу жок деп жыйынтык чыгарат, анткени ал эки инстанцияда тең сырттан кароо тартибинде ишке ашырылган деп эсептелет. Мында биринчи инстанциядагы сот айыпталуучунун катышуусуз өкүм чыгаргандан кийин да, анын адилеттүү соттук териштирүүгө болгон укугу сот системасынын кыйла жогорку деңгээлдеринде дагы чектелиши мүмкүн. Бул укук колдонуу практикасынын соттук коргоонун, укуктарды жана эркиндиктерди коргоонун, бузулган укуктарды бардык жеткиликтүү ыкмалар менен калыбына келтирүүнү камсыз кылуунун конституциялык принциптерине ылайык келбөө, ошондой эле тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштыгы көйгөйүн тереңдетет (Конституциянын 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрү, 100-беренесинин 3-бөлүгү). Натыйжада, сот адилеттиги системасына болгон ишеним төмөндөп, айыпталуучулар процесстин бардык стадияларында натыйжалуу коргонуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратылышы мүмкүн болгон прецеденттер түзүлөт.

Баяндалганды эске алуу менен И. Н. Айткулов талашылып жаткан ченемдерди, анын ичинде соттолгон адамдын жеке катышуусу болгон учурда сотко чейинки сырттан кароо тартибин жана сот өндүрүшүн карабаган ченемдерди Конституцияга карама-каршы келет деп таанууну суранат.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун судьялар коллегиясынын 2024-жылдын 9 жана 19-декабрындагы аныктамалары менен К. С. Бакиевдин кызыкчылыгын көздөгөн И. Н. Айткуловдун өтүнүчү, ошондой эле ага толуктоолор өндүрүшкө кабыл алынган.

2025-жылдын 9-апрелинде сот отурумунун жүрүшүндө кайрылуучу тарап өз талаптарын колдоду жана КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгүнүн конституциялуулугун текшерүүгө байланыштуу мурда берилген өтүнүчтөрдүн көлөмүн сырттан чыгарылган өкүмдөрдүн контекстинде кеңейтүү жөнүндө кошумча арыз киргизген.

Алсак, КЖПКнын 296-беренесинин 6-бөлүгүнө ылайык, айыпталуучунун катышуусуна тоскоолдук кылган жагдайлар четтетилген учурда (мисалы, анын өлкөнүн чегинен тышкары болушу) сырттан чыгарылган өкүм апелляциялык тартипте жокко чыгарылышы мүмкүн. Бирок КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгү соттолгон адамга талаптагыдай эмес билдирүү, анын процесске катыша албагандыгы, ошондой эле өмүрүнө же ден соолугуна коркунуч келтирүү, куугунтуктоо, бир жактуулук же өзүм билемдик менен айыптоо, коомдук кысым менен коштолгон өзгөчө кырдаалдарды эске албастан, сырттан чыгарылган өкүмгө апелляциялык даттануунун мөөнөтүн калыбына келтирүү жөнүндө өтүнүчтү берүүнү үч айлык мөөнөт менен чектейт.

Муну менен КЖПКнын талашылып жаткан жобосу сырттан соттолгон жана соттук териштирүүгө катышпаган адамды көрсөтүлгөн мөөнөт аяктагандан кийин ал Кыргыз Республикасына кайтып келгенде ишти жалпы тартипте кайра кароону демилгелөө мүмкүнчүлүгүнөн иш жүзүндө ажыратат, бул Конституцияга карама-каршы келет, тараптардын тең укуктуулук жана атаандаштык принцибин бузат, соттук коргонуу укугун чектейт жана соттук териштирүүгө катышуу укугун ишке ашырууга тоскоолдук жаратат.

Конституциялык сот 2025-жылдын 9-апрелиндеги өзүнүн аныктамасы менен И.Н.Айткуловдун мурда берилген өтүнүчүндө баяндалган талаптардын көлөмүн көбөйтүү жөнүндө арызын кароого кабыл алды жана КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгүн конституциялык текшерүүнүн предметине киргизди.

Жоопкер-тараптын атынан иш алып барган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү С. К. Ысыранов арыз ээсинин жүйөлөрү менен макул эместигин билдирди жана талашылып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

С. К. Ысыранов белгилегендей, 2010-жылдын 7-апрелиндеги окуялардан кийин К.С. Бакиев Президенттин постуна отставкага берген жана 2010-жылдын 15-апрелинде өлкөдөн чыгып кеткен.

Башкы прокуратуранын маалыматы боюнча К. С. Бакиевге карата үч кылмыш иши тергелип, алар айыптоо корутундусу менен аяктаган. Жыйынтыгында ал өзүнө тагылган кылмыштарды жасагандыгына сырттан күнөөлүү деп табылып, ар кандай мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга сырттан соттолгон.

Жоопкер-тараптын өкүлү Конституциянын 100-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык сотто иштерди сырттан териштирүүгө мыйзамда каралган учурларда жол берилерин көрсөтөт. Бул жол-жобо өзгөчө чара катары, соттолуучу сот адилеттигинен качканда же өлкөдөн тышкары жерде болуп, сотко жеткирүү мүмкүн болбой калганда колдонулат. Мында ал ишти айыпталуучу жокто процессуалдык ченемдерди катуу сактоо менен кароого мүмкүндүк берген кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн маанилүү инструменти катары кызмат кылат.

С. К. Ысыранов кылмыш-жаза иштерин сырттан териштирүү кылмыш жасаган ар бир адамды жоопкерчиликке тартууну жана анын жазадан качуусуна жол бербөөнү талап кылган кылмыш-жаза жоопкерчилигинин болбой койбостугунун принцибин ишке ашыруунун инструменти болуп кызмат кылат деп эсептейт. Дал ушул максатта териштирүүнү сырттан жүргүзүү формасы айыпталуучунун жеке катышуусу анын ыктыярдуу качуусунан улам объективдүү мүмкүн болбогон шарттарда колдонулат.

Өз кезегинде, мыйзам чыгаруучу тергөөчүнүн чакыруусу боюнча айыпталуучунун келбей калышынын жүйөлүү себептеринин тизмегин белгилөө менен ага айыпталуучуну белгиленген мөөнөттө келүүгө мүмкүнчүлүк бербеген башка жагдайларды (КЖПКнын 242-беренесинин 5-бөлүгүнүн 5-пункту) киргизген, бул айыпталуучунун ар кандай себептер боюнча тергөөдөн жашырынышы мүмкүн болгон жагдайларынын болушун болжолдойт.

Бирок, жоопкер тараптын өкүлү келбей коюунун жүйөлүү себептери алгачкы этапта гана маанилүү болушу мүмкүн экендигин баса белгилейт жана узак мөөнөттүү келечекте процесске катышуудан качуу айыпталуучунун берилген укуктардан аң сезим менен баш тарткандыгы жөнүндө айгинелейт.

Ушуга байланыштуу, ал мыйзам чыгаруучу тергөөдөн жашырынып жүргөн адам жасаган кылмышы үчүн келип чыккан кесепеттерди аңдап-түшүнүп, жазык жоопкерчилигинен качуу менен тергөө аракеттерине катышуудан аң-сезимдүү баш тартып, Конституция жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдар менен берилген укуктарды, анын ичинде өзүн мыйзамда белгиленген ыкмалар менен коргоо укугун ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүнөн ыктыярдуу түрдө ажыратат деп белгилейт. Айыпталуучунун мындай жүрүм-туруму тергөөнү жана соттук териштирүүнү создукурууга алып келет, алардын сапатын начарлатат, жабырлануучулардын укуктарын бузат жана алардын сот адилеттигине жетүүсүн чектейт.

Жоопкер-тараптын өкүлү, айыпталуучу өзү жок болгон учурда процессуалдык укуктарын адвокат аркылуу ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн сактайт, анын ыйгарым укуктары “Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө”, “Мамлекет кепилдеген юридикалык жардам жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында, ошондой эле КЖПКнын 49-53-беренелеринин талаптарында бекитилген деп эсептейт.

С. К. Ысыранов ушундай эле аргументтер боюнча арыз ээсинин соттолгон адам келген учурда, анын келбей калышынын себептерине жана убактысына карабастан, сырттан сот актысын апелляциялык жана кассациялык тартипте кайра кароо зарылдыгы жөнүндө жүйөлөрүн негизсиз деп эсептейт, анткени мыйзамдар бузулган укуктарды калыбына келтирүүнү кошо алганда, адилеттүү соттук териштирүү үчүн бардык зарыл кепилдиктерди берет. Андыктан соттолгон адам кийин келген учурда сот

өндүрүшүн жөнгө салуу бөлүгүндө талашылып жаткан жоболор Конституциянын ченемдерин бузуучу катары каралышы мүмкүн эмес.

Мында, эгерде соттолгон адам сырттан сот өндүрүшүн жүргүзүүдө анын конституциялык укуктары бузулду деп эсептесе жана негиздүү жүйөлөрдү келтирсе, мыйзам чыгаруучу ал үчүн мыйзамдуу күчүнө кирген соттук чечим боюнча жаңы же кайрадан ачылган жагдайлар боюнча ишти жандандыруу укугун караштырган, анын тартиби КЖПКнын 451-456-беренелеринде каралган.

КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгү боюнча С. К. Ысыранов процессуалдык мөөнөттөр институту процессуалдык иш-аракеттерди жасоону негизсиз создуктурууга жол бербөөгө багытталганын жана кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн натыйжалуу иштеши үчүн гана эмес, баарынан мурда ишке катышкан тараптардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын тийиштүү түрдө коргоону камсыз кылуу үчүн маанилүү экендигин белгиледи.

Ошентип, С. К. Ысырановдун тастыктоосу боюнча КЖПКнын жогоруда көрсөтүлгөн бардык ченемдери кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын кызыкчылыктарынын тең салмактуулугун камсыз кылууга, жабырлануучулардын укуктарын коргоого, ошондой эле адилеттүүлүк жана укуктук мамлекеттин принциптерин ишке ашырууга багытталган. Талашылып жаткан жоболор айыпталуучунун укуктарын бузбайт, басмырлоонун белгилерин камтыбайт, соттук коргонуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарбайт, ал эми мамлекет тарабынан соттолгондордун коргонуу жана адилеттүү соттук териштирүү укуктарын ишке ашыруусу үчүн бардык зарыл шарттар камсыз кылынат.

Президенттин жана Министрлер Кабинетинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү А. Т. Молдобаев талашылып жаткан ченемдерди Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт жана жоопкер-тараптын өкүлү менен окшош жүйөлөрдү келтирди.

Ошону менен бирге, ал белгилегендей, укуктук системанын ийгиликтүү иштеши үчүн маанилүү факторлордун бири болуп кылмыш иштерин кароонун ыкчамдыгы саналат. Андыктан, кылмыш жасалгандыгынын талашсыз далилдери аныкталганда тергөөчү сыртынан айып коюуга жана жазык ишин маңызы боюнча кароо үчүн сотко жиберүүгө укуктуу.

Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун жана Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын өкүлдөрү С. К. Ысырановдун позициясында баяндалгандарга окшош пикирлерин билдиришти.

Муну менен бирге КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгүнө карата М.Н. Сапиянова мөөнөттү калыбына келтирүү жөнүндө өтүнүч берүү үчүн бөгөт коюу мөөнөтүн белгилөө процесстин катышуучуларынын өкүмгө же башка соттук актыга өз убагында чара көрүүсүнө өбөлгө түзөт деп белгиледи. Мындай жөнгө салуу процессти негизсиз создуктуруу жолу менен даттануу укугун кыянаттык менен пайдаланууга тоскоолдук кылуу менен апелляциялык даттанууларды даярдоодо өзгөчө көңүл буруусун талап кылган адвокаттардын ишин тартипке салуу менен, бардык катышуучулар үчүн даттануу жол-жобосунун тактыгын жана түшүнүктүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзөт.

М. Н. Сапиянова сот актысына, анын ичинде соттун өкүмүнө даттануу мөөнөтүн өткөрүп жиберген процесстин катышуучусуна жогорку инстанциядагы сотторго – апелляциялык жана кассациялык сотторго соттук актыга даттануу жолу менен аны калыбына келтирүү мүмкүнчүлүгү берилет деп эсептейт.

Ички иштер министрлигинин өкүлү А. Т. Абдыралиев сотко чейинки өндүрүш стадиясында айыпталуучу жокто, айрыкча айыпталуучу Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары жүргөн жана тергөө органдарына келүүдөн качкан учурларда, жасалуучу процессуалдык аракеттер так укуктук жөнгө салууну талап кылат деген пикирин билдирди.

Юстиция министрлигинин Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотундагы туруктуу өкүлү А. Д. Джаркынбаев сырттан өндүрүштүн укуктук

табияты айыпталуучунун жеке катышуусуз кылмыш-жаза териштирүүсүн жүргүзүү мүмкүнчүлүгүндө экендигин белгилейт.

Анын пикири боюнча, бул процессуалдык форма конституциялык принциптерди ишке ашыруу менен түздөн-түз байланыштуу: укуктун үстөмдүгү – жазыктык куугунтуктоо айыпталуучунун жүрүм-турумуна көз каранды болушу мүмкүн эмес; жоопкерчиликтин болбой койбостугу – коомдук коопсуздукту камсыз кылуу өндүрүштү аяктоону талап кылат; тараптардын теңдиги – ак ниеттүү тарап (мамлекет) ак ниетсиз (качкан айыпталуучуга) көз каранды болбошу керек; өлчөмдөштүк – укуктарды чектөөгө жол берилет, эгерде ал минималдуу болсо, актаса, коргоо жана кайра карап чыгуу мүмкүнчүлүгү менен коштолсо, жол берилет.

Ошентип, сырттан өндүрүш айыпталуучунун өзүнүн жүрүм-турумунан келип чыккан өзгөчөлүк катары каралат, эл аралык стандарттарга ылайык келген сот адилеттигин камсыз кылуунун инструменти, жеке укуктар менен коомдун кызыкчылыктарынын ортосундагы тең салмактуулук механизми катары аныкталат.

Ал ошондой эле айыпталуучу жокто өндүрүш айыпталуучунун ак ниеттүү эмес жүрүм-турумунун шарттарында кылмыш-жаза процессинин укуктук натыйжалуулугун камсыз кылуучу компенсатордук механизм катары чечмеленет деп белгилейт. Айыпталуучунун процесске катышуудан качуусу соттук териштирүүгө катышуудан конклюденттик (үнсүз) баш тартуу катары каралышы мүмкүн. Бул ыкма көптөгөн улуттук соттордун практикасын чагылдырат жана жазык процессиндеги ак ниеттүүлүк доктринасынын принциптеринин, ошондой эле конституциялык укуктук тартипти коргоого багытталган укуктарды өлчөмдөш чектөө теориясынын көз карашынан алганда, жол берилет деп таанылат.

Укуктук аныксыздык жана сырттан тергөө жөнүндө айрым ченемдердин жоктугу боюнча Юстиция министрлигинин өкүлү, арыздануучунун бул өңүттөгү аргументи тастыкталбайт деп эсептейт, анткени КЖПКда сырттан айып коюуга түздөн-түз тыюу салуу камтылган

эмес, кабарлоодон тартып жактоочунун катышуусуна чейинки бардык зарыл жол-жоболорду белгилейт, сырттан өндүрүшкө жол берүүнү айыпталуучунун качуусу жана аны издөөгө жарыялоо менен байланыштырат.

Ушуга байланыштуу “сырттан тергөө” деген атайын терминдин жоктугу боштукту түзбөйт жана укуктук аныксыздыкты жаратпайт. Мыйзам айыпталуучуга өзүнүн жүрүм-турумунун кесепеттерин алдын ала билүүгө мүмкүндүк берет, бул укуктук мамлекеттин принцибине ылайык келет.

Мындан тышкары, А. Д. Джаркынбаев КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган апелляциялык мөөнөттү калыбына келтирүү жөнүндө өтүнүч берүү үчүн үч айлык мөөнөттү белгилөө тараптардын кызыкчылыктарынын тең салмактуулугуна жетишүүгө багытталгандыгын белгилейт. Бул чектөө процесстин катышуучусун даттануу укугунан ажыратпайт, болгону аны акылга сыярлык убакыттык чектерде ишке ашырууну жөнгө салат, бул Конституциянын жоболоруна да, эл аралык стандарттарга да туура келет.

Өзүнүн позициясын жыйынтыктоо менен, ал сырттан өндүрүштү колдонуу процесстин бардык катышуучуларынын кызыкчылыктарынын тең салмактуулугун камсыз кылууга багытталган жана мыйзамдуулукту, ошондой эле кылмыш-жаза процессинин бардык катышуучуларынын процессуалдык кепилдиктерин сактоо шартында акыйкат сот адилеттигинин конституциялык принцибин бузбаган кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн жол берилген формасы болуп саналат деп белгиледи.

Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин өкүлү К.С. Сабыров талашылып жаткан ченемдер Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт, анткени сотко чейинки өндүрүш стадиясында адамдарды жазык жоопкерчилигине тартуу жана айыпталуучуларга карата бөгөт коюу чарасын колдонуу алар жокто жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

Алсак, КЖПКнын 106-беренесинин 6-бөлүгүнө жана 266-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык бөгөт коюу чарасын колдонуу жөнүндө соттук чечим

айыпталуучу жокто, бирок адвокаттын милдеттүү катышуусунда жана анын келишин камсыз кылуу боюнча бардык толук чаралар көрүлгөндөн кийин гана кабыл алынышы мүмкүн. Мында, эгерде камакка алуу түрүндөгү бөгөт коюу чарасы сырттан колдонулса, айыпталуучу кармалгандан кийин ал 48 сааттын ичинде сотко жеткирилиши керек. Сот өз кезегинде камакта кармоонун мөөнөтүн белгилөө же бөгөт коюу чарасын өзгөртүү жөнүндө маселени кароого милдеттүү (КЖПКнын 114-беренесинин 3-бөлүгү).

К. С. Сабыровдун пикири боюнча, эгерде кылмыш-жаза процессуалдык мыйзам айыпталуучу жокто бөгөт коюу чарасын колдонуу мүмкүнчүлүгүн берсе, мында ушундай чаралар айыпталуучу статусу берилген адамга гана колдонулса, анда адамды айыпталуучу катары сырттан тартуу тергөөчүнүн аргасыз процессуалдык чечими катары каралышы керек. Укук колдонуу практикасында мындай процессуалдык аракеттер жактоочу аркылуу айыпталуучунун укуктарын ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн берүү менен жүргүзүлөт.

КЖПКнын 284-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык сот өндүрүшүнүн стадиясында алдын ала угууну айыпталуучусуз анын же анын адвокатынын өтүнүчү боюнча же болбосо айыпталуучу Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары турган шартта өткөрүлүшү мүмкүн.

Сот ошондой эле, эгерде айыпталуучу качса же өлкөдөн тышкары жүрсө, айыпталуучу жокто соттук териштирүүнү жүргүзүү жөнүндө токтом же аныктама чыгара алат (КЖПКнын 301-беренесинин 9-бөлүгү).

Ошону менен бирге, ишти апелляциялык тартипте айыпталуучу жокто кароого жогоруда аталган учурларда жол берилет (КЖПКнын 412-беренесинин 3-бөлүгү).

Ошентип, К. С. Сабыров адамды айыпталуучу катары тартуу, бөгөт коюу чарасын колдонуу, тергөөнү аяктоо жана айыпталуучуну жазык ишинин материалдары менен тааныштыруу, ошондой эле жазык ишин прокурорго айыптоо актысын бекитүү үчүн жиберүү айыпталуучунун күнөөсүнүн төгүндөлгүс далилдери бар иштер боюнча гана жана жазык процессинин

принциптерин сактоо менен кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн милдеттерин аткаруу максатында гана жүргүзүлөт деп эсептейт.

КЖПКнын ченемдеринде каралган жол-жоболор аяктагандан кийин гана жазык иши сот тарабынан каралууга жана айыпталуучу жокто ал боюнча тиешелүү өкүм (айыптоочу же актоочу) чыгарылууга тийиш. Мында жабырлануучулардын бузулган укуктары калыбына келтирилет, материалдык зыяндын жана моралдык зыяндын ордун толтуруу камсыз кылынат, ошону менен коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктары корголот.

Талашылып жаткан ченемдер, тескерисинче, Конституциянын 100-беренесинин 2-бөлүгүндө белгиленгендей, мыйзамда белгиленген сырттан сот өндүрүшүнүн өзгөчө учурларын ишке ашырууну билдирет.

КЖПКнын 403-беренесинин 2-бөлүгү боюнча К. С. Сабыров, талашылып жаткан ченем сырттан чыгарылган өкүмгө апелляциялык даттануунун өтүп кеткен мөөнөтүн калыбына келтирүү жөнүндө өтүнүч берүү үчүн процессуалдык мөөнөттү белгилөө менен сырттан өндүрүштүн жол берилишин да, мазмунун да жөнгө салбайт, даттануу укугунун маңызын козгобойт, демек, Конституцияга карама-каршы келбейт деп көрсөтөт.

Конституциялык сот тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп жана иштин материалдарын изилдеп чыгып, төмөнкүдөй тыянакка келди.

1. “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча анын ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, Конституциялык соттун бул иш боюнча кароосунун предмети болуп төмөнкүдөй редакцияда берилген Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 243, 251, 253-беренелеринин, “Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин

айыптоо актысын түзөт” деген сөздөр менен берилген 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацынын ченемдик жобосунун, 296-беренесинин 6-бөлүгүнүн, 403-беренесинин 2-бөлүгүнүн, 412-беренесинин 3-бөлүгүнүн жана 421-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пункту болуп саналат:

“243-берене. Айып коюу

1. Адамды айыпталуучу катарында тартуу жөнүндө токтом чыгарылган учурдан тартып 48 сааттан кечиктирилбестен айып коюу адвокаттын катышуусу менен жүргүзүлөт. Айыпталуучу же анын адвокаты келбей калган учурда, айып 48 саат өткөндөн кийин да коюлушу мүмкүн.

2. Алынып келинген айыпталуучуга айып коюу ал алынып келген күнү жүргүзүлөт.

3. Тергөөчү айыпталуучунун ким экендигине ынангандан кийин айыпталуучуга жана анын адвокатына айыпталуучу катарында тартуу жөнүндө токтомду жарыялайт.

4. Тергөөчү айыпталуучуга коюлган айыптын маңызын түшүндүрүүгө милдеттүү.

5. Ушул берененин 3 жана 4-бөлүктөрүндө көрсөтүлгөн аракеттерди аткаруу айып коюлган датаны жана саатты көрсөтүү менен тергөөчүнүн айыпталуучу катары тартуу жөнүндө токтомуна айыпталуучунун, адвокаттын жана тергөөчүнүн колдорун койдурдуу менен күбөлөндүрүлөт.

6. Айыпталуучу кол коюудан баш тартканда, тергөөчү жана адвокат айыпталуучу катары тартуу жөнүндө токтомдо ага токтомдун текстин жарыялагандыгы тууралуу ырасташат.

7. Айыпталуучуга аны айыпталуучу катары тартуу жөнүндө токтомдун көчүрмөсү тапшырылат.

8. Тергөөчү айыпталуучу катарында тартуу токтомун бир эле мезгилде тапшыруу менен ушул Кодекстин 46-беренесинде каралган анын укуктарын, ошондой эле мамлекет тарабынан кепилденген юридикалык жардамга укуктарын түшүндүрөт.

9. Токтомдун көчүрмөсү прокурорго жөнөтүлөт.

251-берене. Тергөөнү аяктоо жөнүндө жарыялоо

1. Кылмыш иши боюнча бардык тергөө аракеттери жүргүзүлдү, ал эми чогултулган далилдер сотко чейинки өндүрүштү аяктоо үчүн жетиштүү деп тааныган тергөөчү бул жөнүндө айыпталуучуга кабарлайт жана ушул Кодекстин 253-беренесинде каралган ага жеке өзү, ошондой эле адвокатынын, мыйзамдуу өкүлүнүн жардамы менен кылмыш ишинин бардык материалдары менен таанышуу укугун түшүндүрөт. Айыпталуучуга тергөөнүн аяктагандыгы жана ага укуктарды түшүндүргөндүгүн кабарлоо тууралуу ушул Кодекстин 254-беренесинин талаптарын сактоо менен протокол түзүлөт.

2. Эгерде айыпталуучунун адвокаты же жабырлануучунун өкүлү жүйөлүү себептер боюнча дайындалган убакытта иштин материалдары менен таанышуу үчүн келе албай калса, тергөөчү тааныштырууну 5 суткадан ашпаган мөөнөткө жылдырат. Адвокат же өкүл ал мөөнөттүн ичинде келбей калган учурда, тергөөчү айыпталуучуга башка адвокатты, ал эми жабырлануучуга бөлөк өкүлдү чакырууну сунуштайт.

3. Айыпталуучу, анын адвокаты, жабырлануучу иштин материалдары менен таанышкандан кийин тергөөчү айыптоо актысын түзөт, анда тергөө аракеттеринин бардыгы аткарылгандыгын, ишти сотко жөнөтүү үчүн жетиштүү далилдердин чогултулгандыгын көрсөтөт.

253-берене. Айыпталуучуну жана анын адвокатын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыруу

1. Ушул Кодекстин 251, 252-беренелеринин талаптары аткарылгандан кийин тергөөчү айыпталуучуга жана анын адвокатына кылмыш ишинин материалдарын тигилген, номерленген түрдө жана тизими менен бирге көрсөтөт. Таанышуу үчүн ошондой эле буюм далилдер берилет жана айыпталуучунун жана анын адвокатынын өтүнүчү боюнча тергөө аракеттеринин протоколундагы сүрөттөр, аудио жана (же) видео жазып алуулар жана башка тиркемелер да берилет. Айыпталуучунун жана анын адвокатынын өтүнүчү боюнча тергөөчү аларга кылмыш ишинин

материалдары менен чогуу же өз-өзүнчө таанышуу мүмкүнчүлүгүн берет. Эгерде кылмыш иши боюнча өндүрүшкө бир нече айыпталуучу катышса, аларга жана алардын адвокаттарына кылмыш ишинин материалдарын берүүнүн ырааттуулугу тергөөчү тарабынан белгиленет.

2. Айыпталуучу жана анын адвокаты иштин материалдары менен таанышуу процессинде маалыматтарды жазып алууга, документтердин көчүрмөсүн алууга укуктуу. Мамлекеттик, коммерциялык же мыйзам менен корголуучу башка сырды түзгөн маалыматтар камтылган иштен документтердин көчүрмөлөрү иште сакталат жана коопсуздугун камсыз кылуу зарыл болгон адамдар жөнүндө маалыматтарды кошпогондо, айыпталуучуга жана анын адвокатына соттук териштирүүнүн убагында тапшырылат.

3. Айыпталуучуну жана анын адвокатын иштин материалдары менен тааныштыруу аяктагандан кийин тергөөчү алардан сот арачыларынын катышуусу менен кылмыш ишин сот тарабынан кароо жөнүндө өтүнүчтөр, башка өтүнүчтөр бериле тургандыгы жана эмне жөнүндө же кайсы башка арыздарды берүүнү каалай тургандыгын тактоого милдеттүү.

Мында тергөөчү сот арачыларынын катышуусу менен соттун кылмыш ишин кароосунун өзгөчөлүгүн, соттук отурум дайындалганга чейин соттун алдында андай өтүнүчтү билдирүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө түшүндүрөт, ошондой эле айыпталуучудан жана анын адвокатынан суракка алынган күбөлөрдүн жана ишке катышкан эксперттердин жана адистердин ичинен кимисин суракка алуу үчүн соттук отурумга чакырууну жана адвокаттардын позициясын тастыктоону каалай тургандыгын ачыктайт.

4. Айыпталуучунун жана анын адвокатынын иштин бардык материалдары менен таанышуусу үчүн зарыл болгон убакыттын чектелиши мүмкүн эмес. Эгерде айыпталуучу же анын адвокаты иштин материалдары менен таанышууну атайылап создуктурса, тергөөчү иштин материалдары менен таанышуу үчүн жетиштүү болгон аныкталган мөөнөттү өзүнүн токтому менен белгилөөгө укуктуу. Айыпталуучуну же анын адвокатын

иштин материалдары менен тааныштыруу убактысы ушул Кодекстин 115, 162-беренелеринде каралган учурларда сотко чейинки өндүрүштүн, айыпталуучуну камакта кармоо мөөнөттөрүнө эсептелет.

256-берене. Айыптоо актысы

1. Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин айыптоо актысын түзөт,

296-берене. Айыпталуучунун соттук териштирүүгө катышуусу

6. Ушул берененин 2-бөлүгүндө көрсөтүлгөн жагдайлар четтетилген учурда, соттолгондун же анын адвокатынын өтүнүчү боюнча сырттан чыгарылган соттун өкүмү же соттун аныктамасы апелляциялык тартипте жокко чыгарылат. Мындай учурда соттук териштирүү жалпы тартипте жүргүзүлөт.

403-берене. Даттануу же сунуш берүүнүн мөөнөтүн калыбына келтирүү тартиби

2. Өкүмгө апелляциялык даттануу же сунуш берүү мөөнөтүн калыбына келтирүү жөнүндө өтүнүч сот тарабынан чечим чыгарылган күндөн тартып 3 айдан кеч эмес мөөнөттө берилиши керек, башка соттук чечимдерге, тергөө судьясынын токтомуна чечим чыгарылган күндөн баштап 1 айдан кеч эмес мөөнөттө берилиши керек.

412-берене. Апелляциялык инстанциядагы өндүрүштүн тартиби

3. Ишти апелляциялык тартипте айыпталуучу жок кароого ушул Кодекстин 296-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган учурларда жол берилет.

421-берене. Кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамды олуттуу бузуу

2. Соттук актыны жокко чыгаруунун негиздери төмөнкүлөр болуп эсептелет:

3) ушул Кодекстин 296-беренесинин 2-бөлүгүндө каралган учурларды кошпогондо, айыпталуучу жокто ишти кароо;”.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси мыйзамдарда белгиленген тартипке ылайык кабыл алынган, “Эркин-Тоо”

гезитинин 2021-жылдын 16-ноябрындагы №122-133 санына жарыяланган, Кыргыз Республикасынын Ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасы укуктук мамлекет катары укук тартибин жана коомдук коопсуздукту камсыз кылуу мамлекеттин конституциялык маанилүү милдеттеринин бири болуп саналат деген негизге таянат.

Ар кандай демократиялык коомдо мындай тартипти калыптандыруу жана бекемдөө аны сөзсүз сактоого жана кандай болбосун укук бузуу үчүн ал ким тарабынан жасалбагандыгына карабастан жазанын болбой койбостугу принцибин ишке ашырууга негизделген.

Күнөөлүүлөрдү өз убагында жана сөзсүз жазалоо гана жарандарда учурдагы укук тартибинин бузулбастыгы жөнүндө түшүнүктү жаратат, адилеттүүлүккө жана мамлекеттик бийликтин кубаттуулугуна ишенимди бекемдейт, алардын өмүрү, саламаттыгы, мүлкү, укуктары жана кызыкчылыктары ишенимдүү корголот деген ишеништи калыптандырат.

Аталган принциптерди турмушка ашыруу мамлекеттик-укуктук механизмдер аркылуу, анын ичинде жазыктык сот өндүрүшүн жүргүзүү аркылуу камсыз кылынат, анын алкагында системалуу негизде кылмыштын ар бир учуру табылып, күнөөлүү адамдар аныкталып, алар жасаган жосунунун оордугуна жараша жазага тартылат.

Ар бир кылмышты мүнөзүнө жана коомдук кооптуулук даражасына карабастан иликтөө жалпы коомдук тартипти сактоодо негизги ролду ойнойт. Мында укуктук системанын натыйжалуулугу жазалардын катаалдыгы менен эмес, тескерисинче, жоопкерчиликтин сөзсүздүгү принцибин камсыз кылуу боюнча мамлекеттин укук коргоо ишинин натыйжалуулугу менен шартталат. Мында жасалган кылмыштар үчүн жазанын сөзсүз болоору жөнүндө туруктуу аң-сезимдин күнөөлүүлөрдө гана эмес, ошондой эле коомдун ар бир мүчөсүндө калыптануусу абдан маанилүү аспект болуп саналат. Мыйзамды бузуу менен андан кийинки жоопкерчиликтин ортосундагы байланыштын ажыралгыстыгы тууралуу дал ушул ишеним потенциалдуу кылмышкерлерди

укукка жат иш-аракеттерди жасоодон сактай турган таасирдүү психологиялык жана социалдык бөгөт болуп саналат.

Ошентип, кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн мамлекеттик-укуктук механизми мыйзамдуулук, адилеттүүлүк жана укуктук аныктык сыяктуу укуктук мамлекеттин базалык принциптерине негизделиши керек. Бул жоопкерчиликке тартуу мыйзам тарабынан белгиленген жол – жобого ылайык гана ишке ашырылууга тийиш, ал эми жаза – жасалган жосундун оордугуна өлчөмдөш болушу керек, жарандардын укуктук аң-сезими – кылмыштардын кесепеттеринин келип чыгышын түшүнүүнүн негизинде калыптанышы керек, укуктук чаранын болушу жана айкындыгы укуктардын корголушуна жана жазалардын сөзсүз болооруна ишенимди пайда кылышы керек дегенди билдирет. Ушул принциптерди комплекстүү ишке ашыруу гана жыйынтыгында кылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтүүгө, туруктуу укуктук тартипти чындоого, коомдук коопсуздукту, коомдун алдында мамлекеттик бийликке болгон ишенимди камсыз кылууга өбөлгө түзөт.

3. Сотко чейинки өндүрүш кылмыштын ар бир учурун аныктоого арналган негизги жазык-укуктук механизм болуп саналат. Ал окуяны расмий каттоодон башталат, андан кийин тергөөгө чейинки текшерүү жана тергөө, андан кийин кылмыш ишин сотто андан ары кароо үчүн процессуалдык негизди түзүү менен аяктайт.

Дал ушул этапта кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын укуктук статусу алардын ролуна жараша аныкталат: жабырлануучу, шектүү, адвокат, күбө жана тергөө учурунда кызыкчылыгы козголгон башка адамдар. Алардын ар бирине процессуалдык укуктардын жана милдеттердин тиешелүү көлөмү берилет. Мында мыйзам чыгаруучу чындыкты издөөдө жана алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоодо бардыгы үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн теңдигин кепилдөө менен катышуучулардын бирин экинчисинен жогору койбойт.

Шектүүнүн статусу айып коюлган учурдан тартып айыпталуучуга өзгөрөт, бул анын укуктарынын жана милдеттеринин көлөмүнүн өзгөрүшүнө

алып келет. Бул этап айыпталуучунун укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын, анын ичинде адвокатка жеткиликтүүлүктү жана башка процессуалдык кепилдиктерди коргоо механизмдерин гана козгобостон, чакыруу боюнча келүү, зарыл тергөө аракеттерине катышуу, ошондой эле тергөөчүнүн, прокурордун жана судьянын тескөөлөрүнө баш ийүү сыяктуу жаңы милдеттерди жаратат. Аларды кыйшаюусуз сактоо иштин жагдайларын ар тараптан, толук жана объективдүү изилдөөгө, ошондой эле айыпталуучуну айыптоочу жана актоочу фактыларды табууга өбөлгө түзөт.

Тергөө органдарына бийликтик ыйгарым укуктарын берүү менен катар КЖПКда айыпталуучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын сактоо менен тергөөнү толук аяктоого багытталган бир катар милдеттүү процессуалдык иш-аракеттердин аткарылышы каралган.

Бул аракеттер тиешелүү токтомо чыгаруу, милдеттүү түрдө келүү жөнүндө чакыруу кагазын тапшыруу, айып коюу, айыпталуучуну суракка алуу, бөгөт коюу чарасын тандоо, тергөөнүн аяктагандыгы жөнүндө жарыялоо, айыпталуучуну, анын адвокатын жазык ишинин материалдары менен тааныштыруу жана келип түшкөн өтүнүчтөрдү чечүү жолу менен айыпталуучу катары тартууну камтыйт. Тергөө ишти прокурорго жиберүү менен айыптоо актысын түзүү, медициналык мүнөздөгү мажбурлоо чараларын колдонуу жөнүндө токтомо чыгаруу же иш боюнча өндүрүштү кыскартуу менен аяктайт.

Айыптоо актысы бекитилгенден кийин прокурор айыпталуучуга анын көчүрмөсүнүн тапшырылышын камсыз кылат жана ишти сотко жөнөтөт (КЖПКнын 32, 34, 36-главалары).

4. Айыпталуучу тергөөчүнүн чакыруусу боюнча келбей калган учурда айып 48 саат өткөндөн кийин жана ал жокто коюлушу мүмкүн (КЖПКнын 243-беренеси). Бул КЖПКда каралган жүйөлүү себептер менен шартталбаган, айыпталуучунун жеке жоктугу тергөөнүн нормалдуу жүрүшүнө тоскоолдук кылбоого, айыпталуучунун жазадан качуу ниетине өбөлгө болбошу керек жана тергөө органдарынын аракетсиздиги үчүн негиз

катары каралышы мүмкүн эмес дегенди билдирет. Тескерисинче, мыйзам чыгаруучу тергөө органдарына мыйзамда каралган бардык процессуалдык каражаттарды колдонуу менен кылмыштык куугунтуктоону улантуу милдетин түздөн-түз жүктөйт.

Алсак, эгерде айыпталуучунун турган жери аныкталбаса, ыйгарым укуктуу органдар бөгөт коюунун кыйла катуу чараларын колдонуу менен издөө иш-чараларын кошкондо, айыпталуучуну издөө боюнча тергөө жана изин суутпай издөө иш-чараларынын комплексин жүргүзүүгө киришүүгө милдеттүү. Улуттук деңгээлде издөө натыйжа бербесе, укуктук жардам же экстрадициялоо боюнча эл аралык укуктук механизмдер колдонулушу мүмкүн. Издөө иш-чаралары айыпталуучунун жүргөн жери аныкталганга чейин улантылууга тийиш. Мындай учурда иш боюнча өндүрүш жазык куугунтугун улантуу үчүн тергөө органдарына жеткирилгенге чейин токтотулушу мүмкүн (КЖПКнын 33-главасы).

Сотко чейинки өндүрүш стадиясында кылмыш-жаза ишин токтото туруу так негизделген мамилени талап кылат жана өзүм билемдик менен же формалдуу колдонулушу мүмкүн эместигин белгилей кетүү керек, анткени процесстин катышуучуларынын конституциялык жактан корголуучу укуктарын козгойт. Ага айыпталуучуну табуу боюнча бардык каражаттар, анын ичинде эл аралык-укуктук каражаттар түгөнгөн шартта, тергөөнү улантууга объективдүү мүмкүн болбогон учурда гана жол берилет.

Ошону менен бирге, эгерде айыпталуучунун турган жери белгилүү болсо, бирок аны экстрадициялоодон расмий баш тартуу менен ырасталган, ал аймагында турган башка мамлекет тарабынан берилген укуктук иммунитетке ээ болсо, сотко чейинки өндүрүштү токтотууга жол берилбейт. Мындай учурда, салттуу жол-жоболордун алкагында жазык куугунтугун жүзөгө ашыруу мүмкүн эместигинен улам, сырттан өндүрүштү демилгелөө негиздүү жана укук ченемдүү чечим гана болбостон, ошондой эле жазык сот өндүрүшүнүн милдеттерин ишке ашырууга багытталган зарыл жана бирден-бир мүмкүн болгон укуктук чара катары чыгат.

Бул кадам, оболу, коомдук кызыкчылыкты коргоонун артыкчылыгын ырастайт, анткени ал укук тартибин камсыз кылууга, жазык жоопкерчилигинин сөзсүздүгү принцибин ишке ашырууга жана сот адилеттигинин натыйжалуулугун колдоого багытталган. Экстрадиция сыяктуу эл аралык кызматташтыктын салттуу каражаттары натыйжасыз же мүмкүн болбогон шартта, сырттан өндүрүш кылмыштык куугунтуктоону улантуу жана жетишилүүчү чектерде адилеттүүлүктү орнотуу үчүн бирден-бир реалдуу укуктук каражат болуп калат. Бул пайда болгон артыкчылыктарды кыянаттык менен пайдаланууга жана айыпталуучунун алган статусунун же абалынын аркасында жасаган жосуну үчүн жоопкерчиликтен кутулуу ишеничине бөгөт коюуга мүмкүндүк берет.

Ушуга байланыштуу КЖПК айыпталуучу жокто сотко чейинки өндүрүштү аяктоо, жазык ишин сотко жөнөтүү, анын маңызы боюнча кароо жана жыйынтыктоочу соттук актыны чыгаруу мүмкүнчүлүгүн негиздүү карайт.

5. Кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн алкагында сырттан жол-жобо боюнча ишти кароо дал ушул биринчи инстанциядагы сотто өзгөчө мааниге ээ болот. Ушул этапта айыпталуучу жокто соттук териштирүүнү жүргүзүү бүткүл процесстин логикалык жактан аякташын камсыз кылат.

Конституциялык контролдоо органы 2014-жылдын 21-февралындагы өзүнүн Чечиминде айыпталуучу жокто кылмыш-жаза ишин соттук териштирүү жүргүзүү анын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин чектөө катары каралышы мүмкүн эместигин ырастаган. Сот адилеттигинен аң-сезимдүү баш тартуу менен билдирилген анын талаптагыдай эмес жүрүм-туруму жабырлануучулардын укуктарын ишке ашыруу жана кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн максаттарына жетүү үчүн тоскоолдук болбошу керек. Буга байланыштуу сырттан соттук териштирүү институту Конституцияга карама-каршы келбейт деп таанылган.

Муну менен бирге, биринчи инстанциядагы сот ишти маңызы боюнча кароону баштаганга чейин сырттан териштирүүнү жүргүзүү үчүн зарыл

болгон бардык шарттардын бар экендигине ынанууга милдеттүү. Атап айтканда, эгерде айыпталуучу аймагында жүргөн башка мамлекет тарабынан ага укуктук иммунитет берилгендиги экстрадициялоодон расмий баш тартуу менен тастыкталса, айыпталуучуну алып келүү мүмкүн эместиги жөнүндө маалыматтардын бар-жогун, ошондой эле анын кызыкчылыгында аракеттенген адвокаттын катышуусу кепилденгенби жана сотко чейинки өндүрүштө айыпталуучу жокто камсыз кылууга мүмкүн болгон башка процессуалдык кепилдиктер сакталгандыгына же сакталбагандыгына сот ынанууга тийиш. Бул шарттар сакталганда гана сырттан өндүрүш жол берилген жана мыйзамдуу деп таанылышы мүмкүн, бул өз кезегинде биринчи инстанциядагы сотто ишти маңызы боюнча кароо үчүн укуктук негизди жаратат.

Айыпталуучу жокто мындай териштирүү анын жосундарын талаптагыдай квалификациялоо үчүн гана эмес, ошондой эле ишти комплекстүү, ырааттуу жана өз убагында каралышын камсыздоо үчүн зарыл. Бул ошондой эле бардык далилдерди жана көрсөтмөлөрдү убакыттын өтүшү менен жоголуп кетишин болтурбай, аларды консолидациялоого мүмкүндүк берет жана соттук териштирүүнүн объективдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн өзгөчө маанилүү. Иштин бардык материалдарын, анын ичинде айыпталуучунун процесске катышуудан качуу фактысын ырастоону жана бардык процессуалдык кепилдиктердин сакталышын кылдат баалоонун негизинде сот сырттан өкүм чыгарат. Бул өкүм, соттук териштирүүнүн жыйынтыктоочу актысы катары, сырттан өндүрүштү аягына чыгарат. Муну менен укуктук аныктыктын абалына жетишилет, жабыр тарткандар үчүн адилеттүүлүк калыбына келтирилет жана укуктук тартиптин туруктуулугу күтүлөт.

Мындан тышкары, ал ар бир адам, анын ичинде сот адилеттигинен качкан адам жазанын болбой койбостугун түшүнүүсүн калыптандыруу менен маанилүү превентивдүү функцияны да аткарат. Ошондой эле сот өкүмүнүн

болушу айыпталуучуну кармоо үчүн эл аралык институттарды тартуу мүмкүнчүлүгүн олуттуу жогорулатат.

Конституциялык сот сырттан соттук териштирүү институтуна жол берүү улуттук укуктук система менен гана чектелбестен, жазык сот адилеттиги жаатындагы эл аралык стандарттарга ылайык келерин өзгөчө белгилейт. Атуулдук жана саясий укуктар боюнча эл аралык пактыда айыпталуучу аң-сезимдүү сот адилеттигинен качкан шарттарда колдонулушу мүмкүн экендигин тастыктаган сырттан соттук териштирүү жүргүзүү мүмкүнчүлүгү каралган.

Андыктан, сот адилеттигин камсыз кылуу боюнча мамлекеттин милдеттерин жүзөгө ашыруу формасы катары *in absentia* (“жок учурда”) өндүрүшү кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын кызыкчылыктарын тең салмактоого багытталган эл аралык стандарттардын талаптарына шайкеш келет. Башкача айтканда, каралып жаткан учурда сотко чейинки өндүрүштү жөнгө салуучу КЖПКнын ченемдери тергөөнү аяктоого жана ишти сотко жөнөтүүгө тоскоол болбошу керек.

Тиешелүү түрдө, КЖПКнын талашылып жаткан ченемдери: 243-беренедө (айып коюу); 251-беренедө (тергөөнү аяктоо жөнүндө жарыялоо); 253-беренедө (айыпталуучуну жана анын адвокатын жазык ишинин материалдары менен тааныштыруу); ошондой эле 256-берененин 1-бөлүгүндө (айыптоо актысы) айыпталуучу жокто аталган процессуалдык аракеттердин жүргүзүлүшүн регламенттеген ченемдик жоболордун жок болуусу Конституцияга карама-каршы келет деп таануу үчүн негиз катары каралышы мүмкүн эмес. Бул, талашылып жаткан ченемдер айыпталуучу жокто ишке ашырылуучу деңгээлде аткарылышы керек дегенди билдирет.

Муну менен бирге, эки жактуу укук колдонууну болтурбоо, укуктук жөнгө салуунун айкындыгын жана аныктыгын камсыз кылуу үчүн мыйзам чыгаруучуга кылмыш-жаза мыйзамдарына тиешелүү түзөтүүлөрдү киргизүү керек. Сотко чейинки стадияда да, соттук териштирүүнүн алкагында да

сырттан өндүрүштү институтташтыруу мамлекеттин жазык саясатынын максаттарын кыйла таасирдүү ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

6. Тараптардын тең укуктуулугунун жана атаандаштыгынын негизинде сот өндүрүшүн жүзөгө ашыруу жөнүндө конституциялык орнотмо айыпталуучу тарабын да, коргоо тарабын да бирдей процесстик мүмкүнчүлүктөр жана каражаттар менен камсыз кылуу зарылдыгын болжолдойт, алардын жардамы менен айыпталуучу өзүнүн позициясын коргой алат жана айыптоонун жүйөлөрүн төгүндөй алат. Ушундан алганда айыпталуучуга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү үчүн ага адвокатты тандоо укугу берилет. Белгилүү бир учурларда адвокат мамлекет тарабынан дайындалышы мүмкүн.

Адвокаттын иши айыпталуучунун укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын кесипкөй коргоону камсыз кылуу максатын көздөйт, чындыкты аныктоого жана иштин жагдайларын объективдүү изилдөөгө, ошондой эле сотко чейинки өндүрүштө да, ишти сотто кароодо да айыпталуучуну актаган же анын жоопкерчилигин жеңилдеткен далилдерди табууга жана берүүгө өбөлгө болот.

Баяндалганды эске алуу менен, адвокаттын катышуусу, айрыкча сырттан өндүрүштө катышуусу маанилүү гана эмес, ошондой эле бүткүл жазык процессинин мыйзамдуулугун жана калыстыгын камсыз кылуу үчүн принципалдуу зарыл. Айыпталуучу коргоого болгон өз укугун жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүнөн иш жүзүндө ажыратылган учурларда (КЖПКнын 51, 296-беренелери) мыйзам чыгаруучунун адвокаттын катышуусунун милдеттүүлүгүн түздөн-түз карагандыгы бекеринен эмес. Мындай шарттарда айыпталуучунун конституциялык жана процессуалдык укуктарын коргоого жөндөмдүү бирден-бир субъект адвокат болуп эсептелет.

Ошону менен бирге, Конституциялык сот бул Чечимде белгиленгендей сырттан өндүрүштүн арналышынын талашсыз маанилүүлүгүнө карабастан, айыпталуучунун жоктугу, ага бардык процессуалдык кепилдиктер жана

адвокаттын жардамы менен өзүн коргоо мүмкүнчүлүгү берилген шартта да, анын жеке катышуусунун ордун толук толтура албайт деп эсептейт.

Айыпталуучунун жеке катышуусу жасаган жосуну үчүн адилеттүү соттоо укугунун негизги элементтеринин бири болуп саналат. Ал ага өзүн коргоого болгон укугун түздөн-түз ишке ашырууга, түшүндүрмөлөрдү берүүгө, өтүнүчтөрдү билдирүүгө, далилдерди изилдөөгө катышууга жана адвокат менен бирдикте коргоо стратегиясын түзүүгө мүмкүндүк берет.

Адвокат өзүнүн квалификациясына жана аткарган ишинин көлөмүнө карабастан, айыпталуучунун кылмыш окуясын субъективдүү кабылдоосун, анын жеке позициясын, жүйөсүн жана ички мамилесин алмаштыра албайт, алар иштин жагдайларын калыс жана сын көз караш менен баалоо үчүн маанилүү болушу мүмкүн. Мындан тышкары, бир катар процессуалдык укуктар жеке мүнөзгө ээ (мисалы, күнөөнү моюнга алуу, макулдашуу түзүүгө макулдук берүү, айрым процессуалдык кепилдиктерден баш тартуу) жана аларды ишке ашыруу айыпталуучунун өзүнүн катышуусуз мүмкүн эмес.

Ошентип, адвокаттын сырттан өндүрүшкө катышуусу айыпталуучунун жеке катышуусун толук эквиваленттүү алмаштыруу катары каралышы мүмкүн эмес, анткени анын түздөн-түз катышуусу укуктук статуска гана эмес, ошондой эле жеке кабылдоосуна жана жүйөсүнө таянуу менен коргоону түзүү жөндөмүнө да негизделет, анын позициясына жекече жана процессуалдык жактан маанилүү өзгөчөлүктү берет.

Бул ошондой эле эл аралык укуктун ченемдерине, атап айтканда, Атуулдук жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын 14-беренесине шайкеш келет, анда ар бир адамдын өзүнүн катышуусунда соттоо жана жеке өзүн коргоо укугу бекитилген.

Андыктан, мыйзам чыгаруучу, айыпталуучунун Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары болгондугуна жана сотко келүүдөн качкандыгына байланыштуу ал жокто соттук териштирүүнүн мүмкүндүгүн аныктоо менен, бул жагдай четтетилген учурда соттолгон адамдын же анын адвокатынын өтүнүчү боюнча сырттан чыгарылган соттун өкүмү

апелляциялык тартипте жокко чыгарыларын жөн жеринен белгилеген эмес. Мындай учурда соттук териштирүү жалпы тартипте жүргүзүлөт (КЖПКнын 296-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пункту, 6-бөлүгү).

Муну менен мыйзам чыгаруучу, ушундай кырдаалдарды алдын ала чечүү менен соттолгон адам Кыргыз Республикасына келген учурда, анын катышуусу менен ишин биринчи инстанциядагы сотто кайра кароо мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн сырттан чыгарылган өкүмдү апелляциялык тартипте шартсыз жокко чыгаруу тартибин караштырган.

Бул укуктук механизм апелляциялык инстанцияга ага мүнөздүү болбогон өзгөчө функцияны берет, мында биринчи инстанциянын сот актысы салттуу түшүнүктө ишти апелляциялык териштирүүнүн натыйжасында эмес, соттолгондун жаңы сот процессине катышуусунун реалдуулугу аныкталганда гана жокко чыгарылат.

Башкача айтканда, КЖПКнын 296-беренесинин 6-бөлүгүнүн мааниси боюнча мыйзам чыгаруучу сырттан чыгарылган өкүмгө айыпталуучунун түздөн-түз катышуусу менен чыгарылган өкүмдөн айырмаланган, башка укуктук мүнөз берет жана тиешелүү түрдө аны апелляциялык кароонун демейки тартибинин колдонуу чөйрөсүнөн чыгарат.

Демек, мындай өкүмдү апелляциялык сот жалпы эрежелер боюнча карай албайт, анткени ал кайра карап чыгуу механизмин гана өзгөртөт. Анын ордуна, соттолгон адамдын соттук териштирүүгө катышуусуна тоскоол болгон жагдайлар жоюлган шартта жана анын же анын адвокатынын тиешелүү өтүнүчү болгон учурда жазык ишин биринчи инстанциядагы сотто жаңы кароону дайындоо боюнча атайын тартип колдонулат.

Мындан тышкары, бул тартиптин өзгөчөлүгү даттануунун процессуалдык мөөнөттөрүн, анын ичинде бөгөт коюучу мөөнөттөрдү колдонуунун ылайыксыздыгы жөнүндө даана айгинелейт, анткени сырттан чыгарылган өкүмдү жалпы тартипте кайра кароо механизмин ишке киргизүү бирден-бир фактор – соттолгондун келиши менен шартталган, анын келип

чыгуу учурун болжолдоого мүмкүн эмес. Демек, бул учурда кандайдыр бир мөөнөттөрдү колдонуу процессуалдык-укуктук негиздүүлүгүн жоготот.

7. Бирок мыйзам чыгаруучунун жогоруда белгиленген оюн ишке ашыруу мүмкүн болбой калат, анткени мыйзамдар апелляциялык жана кассациялык инстанцияларда соттун сырттан чыгарылган өкүмүн сырттан кароого жол берүү менен сырттан соттоого биротоло мүнөз берүүгө мүмкүндүк берет.

Алсак, КЖПКнын 412-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, жоболорду эске алуу менен, анын ичинде КЖПКнын 296-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пунктунун жоболоруна ылайык, ишти айыпталуучу жокто апелляциялык тартипте кароого жол берилет. Мындай териштирүүнүн жыйынтыктары боюнча апелляциялык инстанциядагы сот апелляциялык өкүм же аныктама чыгара алат, алар кассациялык тартипте даттанылышы мүмкүн. Өз кезегинде, кассациялык инстанция кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүштү материалдык жана процессуалдык укуктардын ченемдерин олуттуу бузуулар бөлүгүндө текшерүүгө укуктуу (КЖПКнын 441-беренеси).

Апелляциялык өндүрүш жөн гана формалдуу кайра кароо эмес, өкүмдүн мыйзамдуулугун, негиздүүлүгүн жана адилеттүүлүгүн текшерүүдөн тышкары, иштин материалдарын кайра талдоо, боштуктарды жана кемчиликтерди жоюу жана далилдерди критикалык кайра баалоо аркылуу соттук каталарды аныктоого багытталган толук укуктук жол-жобо болуп саналат. Айыпталуучунун жеке позициясы, анын айыптоонун конкреттүү далилдерине жана деталдарына болгон мамилеси жок болгон шартта, мындай кайра кароону жүргүзүү бардык процессуалдык маани-маңызын жоготот.

Ал эми кассациялык инстанциядагы сот алсак, колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ылайык, эгерде биринчи инстанциядагы соттун мыйзамдуу күчүнө кирген соттук чечимдери апелляциялык тартипте даттанылбаса, алар кассациялык тартипте кайра каралбайт. Муну менен кассациялык даттанууга жетүү апелляциялык стадиядан алдын ала өтүүгө жараша коюлган, бул анын милдеттүү мүнөзүн белгилейт жана кассацияга тикелей өтүүнүн мүмкүн

эместигин шарттайт. Бул, кассациянын материалдык жана процессуалдык укуктун ченемдерин колдонууда кетирилген олуттуу бузууларды четтетүүгө багытталгандыгы менен түшүндүрүлөт жана төмөн турган инстанциялардын соттук актыларынын мыйзамдуулугунун акыркы кепилдигинин ролун аткарат.

Ошентип, айыпталуучу/соттолуучу адам жок болгон шартта, апелляциялык жана кассациялык инстанция өзүнүн маңыздык функциясын жана процессуалдык зарылдыгын жоготот. Сырттан даттануу мүмкүнчүлүгү соттук инстанциялардын түзүмүн формалдуу түрдө гана кайталайт, бирок иш жүзүндө мындай өкүмдүн натыйжалуу контролдонушун камсыз кылбайт. Бул Чечимде белгиленгендей, жактоочунун катышуусу да процессте айыпталуучунун жоктугунун ордун толуктай албайт, анткени анын жеке катышуусуз тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштыгы, коргонуу укугун түздөн-түз жана активдүү жүзөгө ашыруу сыяктуу фундаменталдык принциптерди толук ишке ашыруу мүмкүн эмес.

Иштин мындай абалында КЖПКнын 296-беренесинин 6-бөлүгүндө белгиленген тартипте соттолгон адамдын жеке катышуусун камсыз кылуу менен биринчи инстанциядагы соттогу жаңы өндүрүш адилеттүү сотко болгон укукту толук өлчөмдө калыбына келтирүүгө жөндөмдүү бирден-бир укуктук механизм болуп саналат.

Мында сот актыларын кайра кароонун жаңы же кайрадан ачылган жагдайлар боюнча иштерди кайра жандандыруу сыяктуу формалары сырттан соттолгон учурда атайын тартипти алмаштыра албастыгын баса белгилөө керек. Бул институттарды сырттан териштирүүнүн алкагында соттолгондун укуктарынын ордун толуктай турган универсалдуу каражат катары пайдалануу максаттардын алмашылышына жана алардын маңызынын бурмаланышына алып келет.

Ошентип, Конституциялык сот ишти апелляциялык жана кассациялык инстанцияларда сырттан кароо тартибинде кароого жол берген укуктук жөнгө салуу соттолгон адамдын келүүсүн камсыз кылган учурда сырттан

чыгарылган өкүмдү кайра кароонун мүмкүн эместигине алып келет, муну менен соттолгондун өзүнүн укуктарын жана эркиндиктерин жеке өзү коргоо жана мыйзамда каралган бардык ыкмалар менен бузулган укуктарын калыбына келтирүүгө жетишүү мүмкүнчүлүгүн кошо алганда, анын соттук коргоого болгон акыркы укугунан ажыратат деген тыянакка келди. Бул өз кезегинде укуктук мамлекеттин негиз түзүүчү принциптеринин, тараптардын тең укуктуулугунун жана атаандаштыгынын, адилеттүү сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнүн бузулушуна алып келет.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4 жана 5-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 48, 49, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Ч Е Ч Т И:

1. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 243, 251, 253-беренелери, “Тергөөчү процесстин катышуучуларын кылмыш ишинин материалдары менен тааныштыргандан жана алардын өтүнүчтөрү чечилгенден кийин айыптоо актысын түзөт” деген сөздөр менен баяндалган 256-беренесинин 1-бөлүгүнүн биринчи абзацынын ченемдик жобосу, 296-беренесинин 6-бөлүгү, 421-беренесинин 2-бөлүгүнүн 3-пункту Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласына, 1-беренесинин 1-бөлүгүнө, 24-беренесинин 2-бөлүгүнө, 59-беренесинин 3-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 100-беренесинин 2, 3-бөлүктөрүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 403-беренесинин 2-бөлүгү, анын күчү Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 296-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пунктуна ылайык чыгарылган биринчи инстанциядагы соттун өкүмдөрүнө

жайылтылбаган өлчөмдө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 100-беренесинин 3-бөлүгүнө карама-каршы келбейт деп таанылсын.

3. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 412-беренесинин 3-бөлүгү Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 296-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пунктуна шилтеме берилген ченемдик жобону өзүнө камтыган өлчөмдө Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 1-беренесинин 1-бөлүгүнө, 61-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 100-беренесинин 2, 3-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп таанылсын.

4. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети колдонуудагы укуктук жөнгө салууга ушул Чечимден келип чыгуучу тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизсин.

5. Чечим акыркы жана даттанылууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

6. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бардык аймагында аткарылууга тийиш.

7. Бул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтында жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында” жарыялансын.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ